

فن التناقض في غزليات فضولي

فن التناقض في غزليات فضولي

م.م. علي نيازي رشيد

كلية التربية المفتوحة / مركز كركوك الدراسي

اللغة التركية وإدائها / ادب التركي القديم

البريد الإلكتروني Email : aliniyazi121@gmail.com

الكلمات المفتاحية: فوزولي، غزال، فن أدبي.

كيفية اقتباس البحث

رشيد ، علي نيازي ، فن التناقض في غزليات فضولي، مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، كانون الثاني ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ١ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مسجلة في
ROAD

مفهرسة في
IASJ

The Art of Contradiction in the Ghazals of Fuzuli

M.M. Ali Niyazi Rashid

Open Education College / Kirkuk Study Center
Turkish Language and Literature / Classical Turkish Literature

Keywords : Fuzuli, gazel, literary art.

How To Cite This Article

Rashid, Ali Niyazi, The Art of Contradiction in the Ghazals of Fuzuli , Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, January 2026, Volume:16, Issue 1.

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

ABSTRACT

Eastern literature and eastern philosophy argue that contrasts are a necessity in order to understand the beings in the universe. In other words, for us to perceive the presence of black, white must also be present. The art of contrast, created based on this idea, is based on the understanding that opposites will express a whole more effectively and meaningfully. It stands out as one of the literary arts that poets frequently use and embrace with great pleasure, especially in Divan literature. At the heart of the art of contrast is bringing together words or ideas with opposite meanings. In clear terms, it can be defined as the art of expressing two completely opposite ideas at the same time. When the ghazals of Fuzuli, one of the great poets of the 16th century, are examined, unique examples of this art are frequently encountered; The poet increases the expressive power in his couplets with the contrasts in meaning between both concepts and objects. This method not only increases the aesthetic value of poetry, but also attracts attention as a tool that deepens and enriches the world of meaning.

الملخص :

يرى الأدب الشرقي والفلسفة الشرقية أن التناقضات ضرورية لفهم الكائنات الموجودة في الكون. بمعنى آخر، لكي ندرك وجود الأسود، يجب أن يكون الأبيض موجوداً أيضاً. إن فن التباين، الذي تم إنشاؤه بناءً على هذه الفكرة، يعتمد على فهم أن الأضداد سوف تعبر عن الكل بشكل أكثر فعالية وذات معنى. ويبرز كأحد الفنون الأدبية التي يكثر الشعراء من استخدامها ويحتضنونها بكل سرور، خاصة في أدب الديوان. في قلب فن التباين يكمن الجمع بين الكلمات أو الأفكار ذات المعاني المتضادة. وبعبارة واضحة يمكن تعريفها بأنها فن التعبير عن فكرتين متعارضتين تماماً في نفس الوقت. عندما يتم فحص غزليات فضولي، أحد أعظم شعراء القرن السادس عشر، نجد في كثير من الأحيان أمثلة فريدة لهذا الفن؛ ويزيد الشاعر من القوة التعبيرية في أبياته مع تباين المعنى بين المفاهيم والموضوعات. وهذا الأسلوب لا يزيد من القيمة الجمالية للشعر فحسب، بل يجذب الانتباه أيضاً باعتباره أداة تعمق وتثري عالم المعنى.

FUZULİ GAZELLERİNDE TEZAD SANATI

M.M. Ali Niyazi Raşid

Açık Öğretim Koleji / Kerkük Çalışma Merkezi
Türk Dili ve Edebiyatı / Klasik Türk Edebiyatı

ÖZET

Doğu edebiyatı ve doğu felsefesi, evrendeki varlıkların anlaşılabilmesi için zıtlıkların bir gereklilik olduğunu savunur. Başka bir deyişle, siyahın varlığını algılayabilmemiz için beyazın da mevcut olması gerekir. Bu düşünceden hareketle yaratılan tezaad sanatı, zıtlıkların bir bütünü daha etkili ve anlamlı bir şekilde ifade edeceği anlayışına dayanır. Özellikle Divan edebiyatında şairlerin sıklıkla başvurduğu ve büyük bir beğeniyle benimsedikleri edebi sanatlardan biri olarak öne çıkar. Tezaad sanatının merkezinde, karışık anlam taşıyan kelimeleri ya da düşünceleri bir araya getirmek yatar. Açık bir ifadeyle, birbirine tamamen zıt iki düşüncüyü aynı anda dile getirme sanatı olarak tanımlanabilir. 16. yüzyılın büyük şairlerinden Fuzuli'nin gazelleri incelendiğinde bu sanatın benzersiz örneklerine sıkça rastlanır; şair, hem kavramlar hem de nesneler arasındaki anlam karışıklıklarıyla beyitlerindeki ifade gücünü artırır. Bu yöntem, yalnızca şiirin estetik değerini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda anlam dünyasını derinleştirip zenginleştiren bir araç olarak da dikkat çeker.

Anahtar Kelimeler: Fuzuli, tezaad, sanat, gazel.

Giriş:

Tezat sanatı, edebiyatta özellikle de şiir dilinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bu sanat, günlük hayatta çoğu zaman farkına varmadan pek çok bağlamda karşımıza çıkar ve fark edilmeden dilimize derinlik katmayı başarır. Konuşma dilimizi daha etkileyici hale getiren atasözü ve deyimlerde de önemli bir rol oynayan tezat sanatı, anlatıma estetik bir zenginlik kazandırma işlevine sahiptir. Bu estetik değer, bir ifadeyi daha dikkat çekici ve akılda kalıcı kılma amacına hizmet eder. Tezat, kelime anlamı itibarıyla karşıtlık barındıran sözcük veya kavramları bir araya getirme sanatıdır. Ancak bu karşıtlık yalnızca siyah-beyaz gibi fiziksel bir zıtlığı ifade etmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda olumlu ve olumsuz fiillerin karşıtlığından, baba-oğul gibi birbirine anlam açısından bağlı ilişkilerden ve hatta farklı renklerin ya da özelliklerin birbirlerine oluşturduğu kontrasttan da oluşabilir. Bu çok yönlü yapısıyla, edebi bir metnin anlamını derinleştiren ve okuyucunun zihninde daha güçlü bir etkileycilik yaratan bir tekniktir. Edebiyatta tezat sanatına, farklı kaynaklarda mutâbakat, tıbâk, tatbîk ya da mütezâd gibi isimler verildiği de görülmektedir. Bu terimler, köken olarak değişiklik gösterse de aynı sanatsal yönetime işaret eder. Tezat sanatı, yalnızca geçmişten günümüze geleneksel şiirlerde değil, modern edebiyatta ve gündelik konuşmalarda da kullanılmaya devam ederek, dilin güzelleşmesine ve anlatımın güçlenmesine katkı sunmayı sürdürmektedir (Saraç, 2004:322). Aralarında zıtlık bulunan sözcükler aynı cinsten, yani her ikisi de fiil veya isim olabileceği gibi farklı cinslerden de olabilir.

Şiir dilinde, anlam ve yapı açısından ayrıntılı bir şekilde ele alınan tezat kavramına ilişkin farklı tanım ve sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Bu konuda düşünce birliği sağlanamamış; farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bazı görüşlere göre, bir dize ya da beyitte tezat sanatının meydana gelebilmesi için iki kelimenin birbirine zıt anlam taşıması ön koşuldur. Ancak, başka bir görüş bu gerekliliği daha esnek yorumlamış ve iki kelime arasındaki sadece zıtlık ilişkisini değil, aynı zamanda olumlu-olumsuz ya da nispet ilişkilerini de tezat sanatının kapsamı içerisinde değerlendirmiştir. Bu çeşitlilik, tezat kavramının şiir estetiği ve anlatım üslubu içinde ne denli özel ve dinamik bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Belagat kitaplarına bakıldığında zaman tezat sanatının oluşması için şu şartların geçerli olduğu görülür: (Kartal: 2007:413-428)

1.Bir dizede birbirine zıt iki şeyin bulunması tezat sanatının oluşması için yeterlidir.

2.Bu iki zıt şey, “aç – tok” sözcükleri, “yazmak – yazmamak” gibi fiillerin olumlu olumsuz çekimleri ve “ siyah – beyaz” gibi karşıt renklerde olabilir.

3. Aynı kavram üzerinde olması dahi aynı mısra, beyit, bentte bulunmaları da bu iki şey arasında tezat oluşturmaya yeterlidir.

16. yüzyılın ve hatta tüm divan edebiyatının en önemli şairleri arasında sayılan Fuzuli, şiirlerinde duygu ve düşüncelerini etkileyici bir şekilde aktarabilmek amacıyla tezat sanatını ustalıkla kullanmıştır. Bu çalışmamızda, Fuzuli'nin edebi üslubundaki tezat sanatını değerlendireceğiz ancak konunun kapsamı gereği, bu sanatın kullanıldığı beyitlerin derin anlamlarına fazlaca değinmekten ziyade, tezatın şairin gazellerindeki üslup özelliklerini nasıl şekillendirdiğine odaklanacağız. Fuzuli'nin gazellerinde yer alan tezat unsurlarını iki ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür: biri yapı, diğeri ise anlam çerçevesindedir. Bu ayrım sayesinde tezat sanatının şiirlerdeki işlevselliğini hem biçimsel hem de içeriksel açıdan daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirme fırsatı bulacağız.¹

1. Yapıları bakımından tezatlar

Fuzuli'in gazellerindeki tezatlı kelimeleri yapı bakımından iki grupta inceleyebiliriz.

a.İsim ve isim soylu sözcüklerle yapılan tezatlar:

Fuzuli'nin gazellerinde en çok dikkat çeken edebi sanatların başında, isim ve isim soylu kelimeler kullanılarak oluşturulan tezatlar yer alır. Bu tezatlar, anlam derinliği ve estetik bir zenginlik katması bakımından önemli bir yer tutar. Örnek olarak, padişah-geda, vefa-cefa, dert-derman, şerbet-zehir, hasta-tabip, el-ayak, meyhane-mescid, ateş-su, dünya-ahiret, katre-umman, gam-neşe, yer-gök, ayak-baş, insan-peri, gün-ay, bugün-yarın, gül-diken, var-yok gibi isim kökenli zıtlık ve ilişki ifadelerini verebiliriz. Bunun yanı sıra, sıfatlarla yapılan tezatlarda da anlam gücü oldukça belirgin şekilde hissedilir. Örneğin, akıllı-deli, dost-düşman, haram-helal, kâfir-Müslüman, harap-abad, acı-tatlı, kolay-güç gibi sıfat temelli zıtlıklar kullanılarak zengin bir ifade dünyası oluşturulmuştur. Bu tür tezatlar, Fuzuli'nin divan edebiyatı geleneğindeki ustalığını göstermekle kalmayıp aynı zamanda şiirlerinin hem düşündürücü hem de duygu yüklü bir derinlik kazanmasına yardımcı olmuştur. Fuzuli'nin bu etkileyici kullanım tarzı, gazellerindeki ahenk ile anlam bütünlüğünü bir araya getiren önemli bir poetik nitelik olarak öne çıkar.

b.Fiillerle yapılan tezatlar:

Fuzuli, eserlerinde "ağlamak-gülmek", "bağlamak-çözmek", "etmek-etmemek", "saklamak-ifşa etmek" ve "görmek-görmemek" gibi zıtlık içeren fiiller üzerinden de tezat sanatını ustalıkla kullanmıştır. Ancak,

¹ Çalışmada, Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan "Necâtî Beg Divanı"ndan istifade edilmiştir (1997).

genel olarak Fuzuli'nin gazellerine baktığımızda, fiillerle yapılan bu tür tezatların sayısının sınırlı olduğu dikkat çeker. Bu tür kullanım, onun şiirlerinin anlam derinliğine katkı sağlasa da, diğer sanatsal unsurlara kıyasla daha az tercih edilmiş bir yöntem gibi görünmektedir. Fuzuli'nin zengin ifade gücü ve ince tasvirleri göz önüne alındığında, tezat sanatını daha çok farklı kavramlar ya da duygular üzerinden işlemeyi tercih ettiği söylenebilir. Bu durum, onun estetik anlayışına ve şiirlerindeki temaları işleyiş biçimine dair önemli bir ipucu vermektedir.

2. Anlam bakımından tezadlar²:

a. İkili karşıtlıklar:

Bu tür tezatta, karşıtlık oluşturan kelimeler arasında açık bir zıtlık bulunmaktadır. Bu bağlamda örnek olarak kullanılan ifadeler, anlam olarak birbirine tamamen ters düşen kelime çiftlerini içermektedir. Örneğin, ağlamak ile gülmek, akıllı ile deli, ateş ile su, az ile çok, dert ile derman gibi karşıtlıklar bu yapıya örnek teşkil eder. Bunun yanı sıra, dost ile düşman, dünya ile ahiret, gam ile neşe, haram ile helal, harap ile abad gibi sözcükler de bu zıtlık ilişkisini yansıtır. Ayrıca küfür ile iman, mamure ile harap ve vefa ile cefa gibi karşıt anlamdaki kelimeler de bu tür tezatların kapsamına girer. Bu tür kullanımlar, dilin anlam zenginliğini artırırken, metinlerde güçlü bir vurgu ve derinlik oluşturur (Aydın, 2018:233).

Tatlı- acı

"Çâre umdum lâ'l-i şîrînîmden eşk-i telhûme

Telh güftâr ile aldun cân-ı şîrînüm menüm" (203-5)

"Lâl-i nâbun sıfatı şehd-i musaffâdur lîk

Acı etmiş anı safrâ-yi hased sahbâya" (239-6)

Şeyda - akıllı

"Dutmazam zencîr-ı zülfü terkin ey nâsih meni

Hâh bir âkil kıyas et hâh bir divâne dut" (41-5)

² Tezâdları anlam bakımından sınıflandırırken Aksan'ın (2005:129-131) tasnifinden faydalandık. Aksan, dilbilimsel sınıflandırmalardan hareketle Türkçe kelimeleri beş grupta incelemiştir. Fakat Aksan'ın da belirttiği üzere bu sınıflar içerisinde, birden çok gruba dâhil edilebilecek örnekler de vardır.

Ednâ- A'lâ

"Ey gubâr-ı kademlin arş-ı berin başına tâc
Şeref-i zâtuna ednâ'yı merâtib mi'râc" (47-1)

Düşvar- asan

"Kılur taksîr edüp bir lûtf her dem gönlüm almakdan
Vefâ resmin sanur düşvâr âsân olduğm bilmez" (114-3)

"Ey diyen sabr kıl âh eyleme yârı göricek
Mana düşvârdur ol ger sana âsan görünür" (97-4)

Ab – su - ateş

"Terlemiş ruhsâr ile hûblar açarlar gönlümü
Gör ne gülşendür ki âteşden verürler âb ana" (12-6)

"Demâdem katre katre kan yaşumdur ki çıkar gözden
Veyâ peykanların kim âteş-i dil anı su eyler" (102-3)

"Câm devrinde Fuzûlî okuram mey vasfın
Ateş-i hirmen-i gam Âb-ı Hayât-ı hukemâ" (20-7)

Çok - az

"Sabrum alup felek mana yüz min belâ verür
Az olsa bir metâ' ana il çoh bahâ verür" (103-1)

"Ey Fuzûlî kalmışam hayretde bilmem neyleyüm
Devr zâlim baht nâ-ferman taleb çok ömr az" (111-7)

Gedâ-Zengin-Padişah-Fakir-Gani

"Men fakîrem sen ganî vergil zekât-ı hüsn kim
Şer' içinde hem manadur hem sana vâcib zekât" (43-3)

"Mün'imün arz-ı tecemmüldür işi fakr ehline
Nola ger dil kılssa her dem derd-i ışkun câna arz" (135-6)

"Gamze peykânın eder âşıkâ çeşmün sadaka
Eyle kim merdüm-i mün'im vere muhtâca zekât" (39-5)

"Fuzûlî âlem-i fakr ü fenâda mün'im-i vaktem
Diyâr-ı meskenet nakd-i kanâ'at mülk ü mâlümdür" (98-7)

Derman - dert
"Her derdsizden umma Fuzûlî devâ-yi derd
Sabr eyle kim ki derd verüpdür devâ verür" (103-7)

"Şükrâne-i visâlüne can verdüğüm bu kim
Çoh derd çekmişem ki bu dermâna yetmişem" (192-2)

"Işk derdi ger budur müşkil yeter dermâna derd
Derd ehli bî-zebân bî-derdler mest-i gurûr" (66-3)

Düşman - dost
"Ey meh menümle döslarum düşmen eyledün
Düşmen hem eylemez bu işi kim sen eyledün" (157-1)

"Işk derdiyle olur âşık mizâcî müstakim
Düşmenümdür dostlar bu derde dermân eyleyen" (208-7)

"Dostum âlem senünçün ger olur düşmen mana
Gam degül zîrâ yetersen dost ancak sen mana" (10-1)

"Dostlar kan yaş töküb kıldı meni rusvâ-yı halk
Veh ki düşmen çıkdı âhır dîde-i pür-hun mana" (13-4)

Ahiret - dünya

"Ehl-i dünyânun olmaz âhireti
Ger mum ister isen andan geç" (49-6)

"Ukbâda kevser istemesün rind-i mey-gede
Dünyâda bes degül mi mey-i ergavân içer" (86-4)

"Rahm edüp âşıkunı haşr günü yahmayalar
Ki bu dünyâda esîr-i gam-ı hlcrân olmuş" (128-3)

"Geçdüğüm dünyâ ve ukbâdan senünçün oldu faş
Doğru derler Küllü sırrın câvezell' isneyni şâ'" (139-4)

"Ey hoş ol ser-mest kim gönlünde zevk-i bâdeden
Âhiret endîşesi dünyâ hayâli kalmadı" (271-6)

Gam-Neşe

"Tutuşdu gam oduna şâd gördüğün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördüğün gönlüm" (199-1)

Helal-Haram

"Yürütmeyin 'araki meclis içre bâde ile
Harâm-zâdeni koyman halâl-zâde ile" (249-1)

İlaç – hasta (bimar-tabip)

"Ey her maraz ilâcına hükm eyleyen tabîb
Bimâr-ı derd-i ışk olanun yoh mu çaresi" (280-2)

**"Çekme zahmet çek elün tedbîr-i derdünden tabîb
Kim degül sen bildüğün men çekdüğüm bîmârlıg" (142-6)**

"Işk derdinden olur âşık mizâcî müstakim
Âşıkun derdine dermân etseler bîmâr olur" (82-3)

"Rene çekme sıhhat ümmîdin Fuzûlî'den götür
Kim kabûl-i sıhhat etmez böyle bîmâr ey hakîm" (177-7)

Abad - harab

"Hiç reng ilen mana âbâdlıg mümkün degül
Men harâb-ı bâde-i sâf ü 'izâr-ı sâdeem" (190-2)

Müslüman –Kâfir-küfr - iman

**"Derdüm oldur kim müselmân olmuş ol tersâ-beçe
Küfre olan zulmler ta'm bugün İslâm'adur" (56-5)**

**"Hûblar mihrâb-ı ebrûsuna meyi etmez fakîh
Ölse kâfirdür müselmanlar ana kılman nâmaz" (111-2)**

"Mana zulm-i sarîh ol kâfir eyler kimse men' etmez
Fuzûlî küfr olur mu ger desem yohdur müselmanlıg" (141-5)

"Fuzûlî'ni ayakdan saldı bâr-ı mihnet-i ışkun
Niçün dutmazsan ey kâfir elini bir müselmânun" (163-7)

"Zâhidün ta'n ile dönderdüm yüzün mihrâbdan
Nice bulmaz ecr min kâfir müselmân eyleyen" (207-8)

"Nola zâhid bilse küfr-i zülfün îmân olduğm
Şimdi görmüşler midür kâfir müselmân olduğm" (209-1)

"Gözün kim gûşe-i rnihrâb dutmuş din kılur yağma
Bu mülkün etmek olmaz fark kâfirden müselmân" (217-5)

"Kıldı mihraba kaşım fikri fakîhi mâ'il
Gör nice kâfiri ol va'z müselmân etdi" (292-5)

"Küfr-i zülfünden meni men' eylemek lâyük degül
Söfi insaf eyle îmânun gerekmez mi sana" (17-6)

"Sana derler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler
Zihî îmânı yoklar küfr söylerler hatâ derler" (78-2)
"Gönül verdüm fenâ vü fakra terk-i i'tibâr etdüm
Bihamdillâh ki âhır küfrümü îmâna degşürdüm" (200-4)

Harab-Mamure

"Gâh ma'mûr kılur bâde meni gâh harâb
Görünüz gâh yapup gâh yıhan mi'mân" (264-2)

Zehir-Şerbet

"Telh güftârsız olmaz leb-! yâr ey âşık
Çok heves eyleme ol şerbete kim ağıludur" (89-2)

Var –yok

"Dem-be-dem ger diirr-i eşkiim düşse gözden vechi var
Yaş uşağlardur yetîm anlarda yoh resm-i edeb" (36-4)
"Dehrde hem-tâ sana var perî yoh demen
Var güzel çok velî sen kimi hun-hâre yoh" (58-4)

Vasl-Firâk

"Bilse zevklîm vasldan fûrkatde efzûn olduğın
Vasldan men'üm reva görmezdi reşkinden rakîb" (35-3)
"Ateş-i berk-i firâkunnâr-ı duzah tek elîm
Cür'a-i câm-ı visâlün âb-ı kevser tek lezîz" (65-2)

Cefâ-Vefâ

"Vefâ resmin unutmuşsan deyu incinmezem zîrâ

Bu kim menden cefâ kem eylemezsen hem vefâdandur"(69-6)

"Çün cefâ mu'tâdıyam bilmen nedür mihr ü vefâ

Bilmese mihr ü vefâ resmin cefâ-gârum ne bâk" (162-4)

"Yâr kılmazsa mana cevır ü cefâdan gayrı

Men ana eylemezem mihr ü vefâdan gayrı" (262-1)

Ağlamak-Gülmek

"Hâsılını evvel gam-ı cânandur âhır terk-i cân

Bu imiş kısmet Fuzûlî hâh ağla hâh gül" (175-9)

Susmak (hamuş olmak)- Tekrarlamak

"Getür yâdum anun yanında ger görsen ki kahr eyler

Hamûş olma yine düşmân takribiyle tekrar et" (44-2)

Saklamak – ifşa etmek

"Râz-ı ışkun sahlaram ilden nihân ey serv-i nâz

Gitse başum şem' tek mümkün degül ifşâ-yi râz" (111-1)

Telh-Lezîz

"Şerh-i ahvâlüm sana meste nasihat kimi telh

Telh güftârun mana mahmûra sâgar tek lezîz" (65-3)

El- Ayak

"Sâkî meğır ol lâ'l sözün der mey-i nâba

Kim düşdü ayağına elin öpdü mey-i nâb" (24-6)

Gece-Gündüz

"Subha saldı bu gece şeni' kimi katlümü hecr

Ola kim subh gelince gele yârum bu gece" (42-5)

"Kılsa vaslun şâmumı subha berâber yok aceb

Resmdür fasl-ı bahâr olmak berâber rûz ü şeb" (31-1)

Sûret- Manâ

"Gönül her sûret-i Şîrîne verme iç mey-i ma'nâ
Hazer kıl daşa çalma şîşeni Ferhâd-ı şeydâ tek" (159-3)

Melâl – Ferah

"Sâkî gam-ı devrân ile gayetde melûlem
Bir câm-ı ferah-bahş ile def eyle melâlüm" (185-6)

Yer – Gök

"Berk-i âhum gök yüzün dutmuş sirişküm yer yüzün
Sohbetümden hem vuhûş etmiş teneffür hem tuyûr" (66-2)

"Gün çeker yerden göğe servüm gubâr-ı râhunı
Tûtiyâ içün belî gökden yere minnet çeker" (95-2)

"Olur ruhsâruna gün lâ'lüne gül-berg-i ter âşık
Sana eksük degül gökden iner yerden biter âşık" (147-1)

b.Biçimsel ilişkili tezatlar:

Bu tür tezatlar, genellikle aynı kökten türemiş olan kelimelerin aldıkları eklerle zıt bir anlam kazandığı durumlar olarak karşımıza çıkar. Oldukça sınırlı sayıda örneğine rastlanabilen bu tür dilsel yapılar, çoğunlukla fiillerin olumlu ve olumsuz halleri üzerinden şekillenmiştir. Bu yapıların azlığı, dile özgü diğer zıtlık oluşturma yöntemlerinin daha yaygın kullanılmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca, bu gibi tezatların dildeki estetik bir unsur ya da iletişim kolaylığını artıran bir araç olarak değerlendirildiği de düşünülebilir.

Etmek –etmemek

"Hücûm-ı gamda mana anı etdi zevrak-ı mey
Kim etmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh" (55-3)

Haber – bî-haber

"Diyerler bî-haberler bâğ-ı cennet kûyuna benzer
Haber verdi mana andan gelen Âdem yalandur bu" (233-6)

c.İlişkisel ve dereceli tezatlar:

Bu tür tezatlar, ya aynı konuyla ilgili zıt anlamlı kelimelerden meydana

gelir ya da nispet, karşılaştırma ve görecelik anlamları taşır.

Ayak- Baş

"Yetürdi başum gerdûn ayağa bâr-ı mihnetden
Hayâl-i halka-i gîsû-yi anber-bâr yetmez mi"(294-2)

El-Ayak

"Sâkî meğer ol lâ'l sözün der mey-i nâba
Kim düşdü ayağına elin öpdü mey-i nâb" (24-6)

Soğuk – Sıcak (Bârid-Germ)

" Füzûn oldukça ıskun germ olur eşküm yügürmekde
Egerçi su bürûdet kesbini eyler hevâ görgeç" (53-3)

Bin – Bir

" Kılursan bin ciğer kan her yana bakdukca ey zâlim
Ne bahmahdur bu her dem kandan alsun bir ciğer âşık" (147-5)

Bugün – Yarın

"Dutaram yarın kıyâmetde habîbüm dâmeniin
Mest isen gaflet şarâbından bu gün möhlet sana" (18-5)

Gül- Diken(hâr)

"Sohbetlimden âr edüb ey gül meni terk etme kim
Gül olur efsürde terk-i sohbet-i hâr eylegec" (48-3)

"Gözümde mesken et hâr-ı müjemden ihtirâz etme
Gül-i handâna her dem hâra yâr olmak zarar vermez" (118-3)

"Çekdi Mecnûn ayağın bâdiyeden lîk verür
Kanlu güller ayağından çekilen hâr henüz" (120-2)

Adem-Peri

"Âdemîden çoh olur zâhir perî-veşler velî
Az olur vâki' perî-veşlerde sen tek âdemî" (272-5)

Katre – Umman

"Miskin Fuzûlî'yem ki sana dutmuşam yüzüm
Yâ bir kemîne katre ki ummâna yetmişem" (192-7)

Mescit- Meyhâne

"Şeyhler meyhâneden yüz dönderürler mescide
Bî-tarîkatlar gerek kim doğru yoldan azalar" (94-3)

Sonuç

İslam dini ve tasavvuf literatürünün düşünsel yapısını derinlemesine anlayabilmek, çoğu zaman zıtlıkların detaylı şekilde kavranmasıyla mümkün hale gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in mesajları iletilirken, düşüncelerin açık ve etkili bir biçimde ifade edilmesinde zıt unsurlar sıkça başvurulan önemli bir araç olarak öne çıkmıştır. Aynı doğrultuda, tasavvuf geleneğinde kaleme alınan eserlerde de zıt anlamlar taşıyan kavramların bir arada ele alınması hem anlam hem de derinlik açısından büyük önem taşır. Bu yaklaşım, İslam kültürüne dayalı dini ve tasavvufi edebiyatta tezât sanatının yaygın biçimde tercih edilen güçlü bir anlatım yöntemi haline gelmesine olanak sağlamıştır. Böylece hem okuyucular hem de dinleyiciler için mesajların daha çarpıcı ve etkileyici bir şekilde aktarılması hedeflenmiştir.

Tezât sanatı, ifade edilmek istenen düşünceleri daha etkili bir biçimde vurgulamak, okuyucunun ilgisini çekmek ve aynı zamanda metne estetik bir derinlik katmak amacıyla kullanılan önemli bir edebi teknik olarak karşımıza çıkar. Bu sanat, birbirine zıt ya da karşıt anlamların aynı bağlamda ustaca bir araya getirilmesiyle okuyucunun zihninde güçlü ve unutulmaz bir izlenim bırakmayı hedefler. Belagat ilminin bedii sahasına ait olan tezât, anlam sanatları içinde özel ve seçkin bir yere sahiptir. Bununla birlikte, yalnızca belirli bir kültür veya terminolojiye hapsolmemiş; tarih boyunca farklı coğrafyalarda tıbak, tatbik, mutabakat ve mütezaad gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Bu terimsel zenginlik ve çeşitlilik, tezât sanatının edebiyat tarihinde ne kadar derin bir kök saldıgını ve yazarlar tarafından ne denli değer verilen bir araç olduğunu açıkça gözler önüne serer.

Klasik dönemde tezat sanatına ilişkin bilgilerin ağırlıklı olarak belagat eserlerinde yer aldığı bilinmektedir ve bu sanat, o dönemde daha çok retorik kuralları çerçevesinde ele alınmıştır. Günümüzde ise tezat sanatına dair bilgilere, edebiyat bilimi ve edebî sanatlarla ilgili yazılmış kitaplarda daha sık rastlamak mümkündür. Ancak, bu alanın kapsamlı bir şekilde detaylandırılmasını amaçlayan ve doğrudan tezat konusuna odaklanan bağımsız akademik çalışmaların sayısı ne yazık ki oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, tezat sanatının edebiyat içindeki potansiyelini ve tarihsel önemini ortaya koyma açısından bir boşluk oluşturmaktadır.

Sonuç itibarıyla, Fuzuli'nin Divanı'nda yer alan şiirlerde tezatların, klasik edebiyatın önemli söz sanatlarından biri olarak ustalıkla kullanılması, eserin sanatsal ve edebi yapısında hayli etkileyici bir yer edinmiştir. Bu tezatların başarılı biçimde işlenmesi, şairin hem düşünsel derinliğini hem de edebi becerisini ortaya koymuş; ayrıca dönemin estetik anlayışına uygun, zengin bir anlatım tarzı sunmasına imkan vermiştir. Bunun yanı sıra, Fuzuli'nin tasavvufî yaşam biçimini eserlerine yansıtması, Divanı'ndaki şiirlerde tasavvuf temasını ön plana çıkarmasını sağlamış ve bu boyut, şiirlerinde özel bir anlam katmanı oluşturmuştur. Şairin bu tercihinin, yalnızca okuyucusuna manevi bir perspektif kazandırmakla sınırlı kalmadığı; aynı zamanda kendi inanç dünyasını şiirsel bir üslupla ifade etmeyi amaçlayan güçlü bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu durum, hem okuyucuyla güçlü bir bağ kurulmasını sağlamış hem de Fuzuli'nin sanat anlayışındaki derinliği gözler önüne seren bir unsur olarak dikkati çekmiştir.

Kaynakça

- Bilgegil, M. Kaya (1989). Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Güler, Zülfi (2013). "Sebk-i Hindî Özelliği Olarak Uyumlu Zıtlıklar Açısından Şeyh Galib Divanı'na Bir Bakış", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (6): 55-66.
- İpekten, Halûk (2006). Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kocakaplan, İsa (2005). Açıklamalı Edebî Sanatlar, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Mum, Cafer (2018). Tezâdın İmtizâcî Klasik Türk Şiirinde İmtizâc-ı Ezdâd, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Pala, İskender (1995b). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Akçağ yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (2004). Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, İstanbul: Gökkuşbu.
- Tarlan, Ali Nihad (1981). Edebiyat Meseleleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aydın, Mustafa (2018). Arap Dili Belagatında Bedi' İlmi ve Sanatları, İstanbul: İşaret Yayınları.